

ТҮРКІТІДЕС ЕЛДЕРДІҢ ПАРЛАМЕНТТІК АССАМБЛЕЯСЫ

ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҮНТІМАҚТАСТЫҚ ЖӨНІНДЕГІ КОМИССИЯ

ТОҒЫЗЫНШЫ ОТЫРЫС

Нұр-Сұлтан, 2022-жыл 20-мамыр

«ПАНДЕМИЯДАН КЕЙІНГІ ЭКОНОМИКА: ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА БИЗНЕСТІ МЕМЛЕКЕТТІК ҚОЛДАУ»

ЕСЕП

I. КІРІСПЕ

Әлемнің көптеген елдерінің экономикасы шағын және орта бизнестің (ШОБ) дамуы мен тұрақтылығына байланысты. Елдердің ЖІӨ-дегі ШОБ үлесі 20-60% шегінде ауытқиды. 2030 жылға қарай шамамен 60 миллион жұмыс орны қажет болып, қазір 10 жұмыс орнының 7 шағын және орта кәсіпорындар құруда.

Шығындар мен пайдалардың төмен арақатынасы елдегі бейресми немесе көлеңкелі экономиканың өсуіне әкеліп соғады. Мұның себептері: қолайсыз салық және кеден ауыртпалығы, әлеуметтік кепілдіктердің төмендігі, экономикалық қызметтің ерекше шарттары туралы хабардар болмау және басқалар.

Жақсы дамыған және тиімді жұмыс істейтін ШОБ халықты жұмыспен қамтамасыз ету арқылы кедейлікті жою (G1), халықты жұмыспен қамту нәтижесінде аштықты жою (G2), әйелдердің бизнеске қатысуындағы гендерлік теңдік (G5), табыс әкелетін және тиісінше экономикалық өсуге қол жеткізетін жақсы жұмыс (G8), ШОБ-тың экологиялық жобаларға тарту және олардың оған қатысуы (G3, G6, G7, G9, G12, G13) сияқты маңызды жаһандық мақсаттарға қол жеткізуге сәйкес келеді.

ШОБ-тың тиімді және тұрақты жұмысы қаржылық, консультативтік, ақпараттық көмек, салықтар мен преференцияларды

азайту, тіркеудің қарапайымдылығы және т.б. сияқты құнды және маңызды факторларды қамтитын мемлекеттік қолдауға байланысты, олар заңнамамен нығайтылуы тиіс.

Экономикадағы тоқыраудың жалғасуына жол бермеу үшін мәселені мойындаудан бастап, ШОБ-тің шешім қабылдау процесінде мүмкін болатын жәрдеміне дейін барлық деңгейлерде шаралар қабылдау қажет.

II. МҮШЕ МЕМЛЕКЕТТЕРДЕ ШОБ ДАМУЫ

ӘЗЕРБАЙЖАН

Әзербайжанда министрліктерден басқа шағын және орта бизнесті дамытуға қолдау көрсету және оған жәрдемдесу үшін жауапкершілік Әзербайжан Республикасының Шағын және орта бизнесті дамыту агенттігіне (ШОБДА) жүктелген.

Қазіргі уақытта Әзербайжандағы шағын және орта бизнестің мұнай емес ЖІӨ-дегі үлесі шамамен 24% деңгейінде қалыптасқан. Әзербайжан Республикасының өңірлерді әлеуметтік-экономикалық дамытудың мемлекеттік бағдарламасына сәйкес 2023 жылға қарай ЖІӨ-дегі шағын және орта бизнестің үлесін 15%-дан астам ұлғайту жоспарланып отыр.

2020 жылы шағын және орта бизнес саласында 350 мыңға жуық адам жұмыспен қамтылды.

Таратылған және жаңадан ашылған ШОБ санындағы айырмашылық жаңадан ашылғандардың пайдасына өзгерген. Тіпті 2020 жылы ауыр пандемия кезінде жабылған ШОБ саны 2019 жылмен салыстырғанда аз болып, сәйкесінше 22571 және 30483 құрады.

Пандемиялық жыл ішінде 2020 жылы Әзербайжанда 316 мыңнан астам шағын және орта бизнес жұмыс істеді. 2019 жылмен салыстырғанда бұл 45000 субъектіге артық.¹

COVID-19 пандемиясы және 44 күндік соғыс елдегі цифрландырудың дамуына түрткі болды. Әзербайжанда пандемияға бейімделу және әлеуметтік-экономикалық өмірді тұрақтандыру бойынша түрлі жобалар енгізіліп, жүзеге асырылды. «Smart City» (Ақылды қала) және «Smart Village» (Ақылды ауыл) сияқты жобалар және оларды Қарабақ аймағында жүзеге асыру қаланы/ауылды

¹ Әзербайжан Республикасының Мемлекеттік статистика комитеті (ӘРМСК) - <https://www.stat.gov.az/source/entrepreneurship/?lang=en>

басқару үшін ақпараттық және коммуникациялық технологияларды интеграциялау процесіне ықпал етеді. Smart Village жобаларын жүзеге асыру бірден бірнеше мәселені шешеді: ішкі көші-қонды төмендету; ауылдардың урбанизациясының алдын алу, сол арқылы тұрақтылықты сақтау; қалалар мен ауылдарда қызмет көрсету деңгейінің теңделуі; заманауи технологияларды қолдана отырып, ақылды ауыл шаруашылығын дамыту; ауылдардағы өмір сүру деңгейін арттыру; жұмыс орындарымен қамтамасыз ету. Бұдан басқа, елдің 2030 жылға дейінгі даму стратегиясына сәйкес ШОБДА және мемлекеттік құрылымдар өңірлерде шағын және орта кәсіпкерлерге өз бизнесінде цифрлық технологияларды енгізу мен пайдалануда көмек көрсету орталықтарын ашады.

Микро және шағын бизнесті дамытуға жәрдемдесу мақсатында Әзербайжан Министрлер Кабинеті кәсіпкерлікті жүргізуде инновациялар енгізу үшін 3 жыл бойы табыс салығынан босатылған ісін жаңа бастаған кәсіпкерлердің өлшемдерін ескере отырып, Салық кодексіне өзгерістер енгізу туралы ережені (Әзербайжан Министрлер Кабинетінің 2021 жылғы 29 қаңтардағы № 20 қаулысымен) бекітті. Бір жыл ішінде 40-қа жуық кәсіпкер ШОБДА-ның стартап сертификатына ие болды.²

Бүкіл ел бойынша 21 шағын және орта бизнесті дамыту орталығы ашылды.³ Оларды Қарабақ өңірінде де ашу жоспарлануда. Карабақта бизнесті жүргізу және оны қалпына келтіруге қатысу үшін ШОБДА-ға мыңға жуық шағын және орта бизнес жобалары өтініш берді: 27% - құрылыста, 27% - сауда және қызмет көрсету саласында, 20% - өнеркәсіпте, 18% - ауыл шаруашылығында, 8% - туризм, денсаулық сақтау, білім беру, мәдениет және т.б.

Шағын және орта бизнесті дамыту үшін мемлекет пен оның институттары тарапынан қосымша қолдау микро, шағын және орта кәсіпкерлікті дамытуға бағытталған білім беру, ғылыми-зерттеу жобаларына қаржы бөлу болып табылады.

Әзербайжанда заңды тұлға ретінде тіркелмеген кәсіпкерлердің 21%-дан сәл астамы жеке кәсіпкер әйелдер. Әйелдер кәсіпкерлігін қолдау тек үкіметтік деңгейде бағдарламалар мен жоспарларды әзірлеу арқылы ғана емес, сонымен қатар ШОБДА, ЮСАИД, ЕО және т.б. практикалық жұмыстармен жүзеге асырылады. Бизнесті жүргізу бойынша инновациялық кеңестер беру арқылы әйелдердің саудаға

² <https://report.az/ru/biznes/v-azerbajdzhane-eshe-chetyre-predprinimatelya-poluchili-startap-sertifikaty/>

³ <https://www.trend.az/business/economy/3468220.html>

қатысуын арттыруға бағытталған «Әйелдердің ұлттық бизнес күн тәртібі» жаңа платформасы құрылды. Әйелдер кәсіпкерлігі жыл сайын дамып, пандемия кезінде бизнестегі әйелдердің қатары ұлғайып, Әйелдер кәсіпкерлігін дамыту қауымдастығы әртүрлі серіктестермен ынтымақтастық туралы 47 меморандумға қол қойды.

ҚАЗАҚСТАН

Қазақстанда 1,3 млн астам шағын және орта бизнес субъектілері бар.⁴ 2020 жыл ішінде (пандемиялық шектеулерге байланысты ең қиын жыл) Қазақстанда шағын және орта бизнес субъектілерінің саны 27 мың субъектіге ұлғайды.⁵

Соңғы бес жылда елдің ЖІӨ-де шағын және орта бизнес үлесінің 1-1,5% шегінде ұлғаю үрдісі байқалады. Соңғы үш жылда ЖІӨ-дегі шағын және орта бизнестің үлесі 31,7% бен 38,2%⁶ арасы ауытқыған және 2025 жылға қарай оны 35%-ға дейін ұлғайту жоспарланып отыр.

Шағын және орта бизнес саласында 3,47 млн адам жұмыс істеп, олардың үштен бірі Алматы және Нұр-Сұлтан қалаларында жұмыс істейді.

Шағын және орта бизнеске көмек ретінде Қазақстанда мемлекет тарапынан қаржылық және қаржылық емес қолдау көрсетілді. 2020 жылы дағдарысқа қарсы шаралардың 3 пакеті іске асырылып, олар салық жүктемесін азайтуды және қаржыландыруға қолжетімділікті кеңейтуді қамтамасыз етті. Ұлттық экономика министрлігінің деректері бойынша мемлекеттік қаржыдан бизнесті қолдауға 1 трлн теңге жұмсалған.⁷ Микро және шағын бизнес 2020 жылдың қаңтарынан бастап табыс салығынан үш жыл мерзімге босатылған.

Пандемия жағдайында 2020 жылы Қазақстанның жалпы ішкі өнімі шамамен 170 миллиард АҚШ доллары деңгейінде болса, мемлекеттік қолдау мен экономикаға араласуды жүзеге асыру нәтижесінде 2021 жылы ЖІӨ 4%-ға өсті. Бір жыл ішінде ЖІӨ өсімі 6,8 миллиард АҚШ долларын құрады, ал Қазақстан экономикасындағы шағын және орта бизнестің үлесі 2,16 миллиард АҚШ долларын құрайды.

2020 жылдың соңына қарай ШОБ саласында жұмыспен қамтылғандар 2,3%-ға азайып, 3,4 млн адамды құрады.

⁴ ҚР Ұлттық статистикалық бюросы - <https://stat.gov.kz/official/industry/139/statistic/7>

⁵ Сол жерде

⁶ Сол жерде

⁷ Қазақстан Республикасының Ұлттық кәсіпкерлер палатасы - <https://atameken.kz/ru/news/43103-kak-gosudarstvo-podderzhivaet-biznes>

Пандемия Қазақстанда бөлшек электрондық коммерцияның дамуын 93%-ға жеделдетті және нарық күнделікті сұранысқа ие тауарлар мен азық-түлікке айтарлықтай қайта бағдарланған болатын. Бұл тұтыну әдеті тұрақты бола бастады және карантин аяқталғаннан кейін де жиі қолданылды.⁸ Бизнеске бағдарланған кәсіпкерлер жаңа әзірленген қосымшалар мен технологияларды енгізе отырып, курьерлік қызметтердің тауашаларын кеңінен игере бастады.

Цифрлық технологияларды енгізу және оларды ТҮРКПА-ға мүше мемлекеттер арасында кеңінен пайдалану Қазақстанда неғұрлым дамыған болып табылады.

2020-2021 жылдар кезеңінде бизнес үшін электрондық қызметтерді пайдаланудың серпіні сәйкесінше 66%-дан 97,5%-ға дейін орындалды.⁹ «ДАМУ» кәсіпкерлікті дамыту қорының рөлі Қазақстандағы шағын және орта бизнесті қолдаудың негізгі субъектілерінің бірі болып табылады.

Экономикалық қызмет пен күнделікті өмірдің барлық салаларын цифрландыру бес өлшемге бағытталған «Цифрлы Қазақстан» Мемлекеттік бағдарламасы аясында жүзеге асырылуда: экономиканы цифрландыру; электрондық үкіметке көшу; цифрлық Жібек Жолын іске асыру; адам қабілеттілігін дамыту; инновациялық экожүйені құру.¹⁰

«Бизнестің жол картасы – 2025» несие сомасын 5 жылға қосалқы кезеңмен 7 млрд теңгеге дейін арттыруды көздейді, салалық шектеулер де алынып тасталды.

Қазақстанда жалпы халықтың 51%-ын әйелдер құрайды, ал жұмыспен қамтылған халықтың үлесінде олар да жартысына жуығы – 49%-ды құрайды. Бұл ретте әйелдер кәсіпкерлігінің жалпы ішкі өнімдегі үлесі 39%-ды құрайды.¹¹

2020 жылдың қарашасында Қазақстан БҰҰ Әйелдер ұйымының Атқарушы кеңесіне сайланды. Бір жыл бұрын Нью-Йорктегі БҰҰ Әйелдер штаб-пәтері ДАМУ Қоры Әйелдердің мүмкіндіктерін кеңейту қағидаттарын қолдау туралы мәлімдемеге қол қояды деп келісті. Бұл құжатқа Google, Citigroup корпорациясы, Nasdaq, PwC, Ernst & Young және Coca-Cola сияқты 2639 компания қол қойды.

Қазақстан экономикасының гендерлік құрылымын талдау дәстүрлі әйелдер бизнесі болып саналатын салаларда: білім беруде (67%), денсаулық сақтауда (53%), саудада (54%) әйелдердің басым

⁸ <https://kapital.kz/business/91800/kak-pandemiya-transformiruyet-rynok-e-commerce.html>

⁹ <https://kapital.kz/finance/102607/mery-gospodderzhki-msb-cherez-fond-damu-otsifrovany.html>

¹⁰ Цифрлы Қазақстан - <https://digitalkz.kz/napravleniya-programmy/>

¹¹ ДАМУ - https://damu.kz/news/detail.php?ELEMENT_ID=28925

екенін көрсетеді. Әйелдер жылжымайтын мүлікпен мәмілелер (61%), тұру және тамақтандыру қызметтері (58%) салаларында тұрақты қызмет атқарды. Сонымен қатар, іскер әйелдер ерлер сияқты дәстүрлі болып саналатын салаларда: өнеркәсіпте (30%), байланыста (38%), құрылыста (23%) және көлікте (19%) сенімді бола түсуде.

АДБ, ЕҚДБ қолдауымен мемлекеттік бағдарламалар мен қаржылық бағдарламаларында өз бизнесін дамыту үшін қаржылық қолдау алған барлық кәсіпкерлердің 57%-ы кәсіпкер әйелдер болды.

ҚЫРҒЫЗСТАН

Қырғыз Республикасында 900 мыңға жуық ШОБ субъектісі бар. Пандемия кезінде ШОБ субъектілерінің санының өсуі субъектілердің 16 мыңға дейін ұлғаюымен 2%-ды құрады.¹²

2020-2021 жылдары елдің жалпы ішкі өніміндегі Қырғызстанның шағын және орта бизнесінің үлесі 37%-дан 42%-ға дейін өсті және оның өсуі экономиканың жалпы 3,6%-ға өсуімен уақыт келе¹³ жалғасады.¹⁴

ШОБ Қырғызстанның экономикалық қызметпен айналысатын халқының 21% дерлік немесе еңбекке қабілетті халықтың 14% үшін жұмыс берушіге айналды және ШОБ саласында жұмыс істейтіндер саны 520 мың адамға жетті.¹⁵

COVID-19 пандемиясының салдарынан шағын және орта бизнесті және экономиканың зардап шеккен салаларын қолдау үшін Қырғызстан Үкіметі мен Парламенті пандемияға қарсы іс-қимыл жоспарын әзірлеп, мақұлдады және оны іске асырды, жұмыс әлі де жалғасуда. Оған 4 пакет кірді:

- бизнесті тексеруге (барлық салықтар мен кредиттерді белгілі бір кезеңге төлеуді кейінге қалдыруды қоса алғанда) уақытша мораторий енгізу;
- Бішкекте «бір терезе» жүйесі бар бизнес-қызмет көрсету орталығының (БҚКО) ашылуы; кейінірек осындай орталықтар Қырғызстанның басқа қалаларында ашылады;
- бизнесті жүргізуге рұқсат беретін құжаттар үшін ақпараттық порталды енгізу;

¹² Қырғыз Республикасының Ұлттық статистикалық комитеті (ҚРҰСК) ШОБ – <http://www.stat.kg/ru/statistics/maloe-i-srednee-predprinimatelstvo/>

¹³ Сол жерде

¹⁴ ҚРҰСК ЖІӨ- <http://www.stat.kg/ru/news/po-itogam-2021-goda-otmechen-rost-valovogo-vnutrennego-produkta/>

¹⁵ ҚРҰСК ШОБ

– әйелдер кәсіпкерлігін қолдаудың 2022-2026 жылдарға арналған ұлттық бағдарламасын әзірлеу және қабылдау.

Орталық банктен банктерге ауыл шаруашылығында, өндірісте және әйелдер кәсіпкерлігінде арнайы қызметтер мен несиелер беру үшін қосымша капиталдандыру ретінде 4 миллиард сом бөлінді.

Практикалық шаралар нәтижесінде мемлекеттік бюджеттің кірісі (2021 жылдың 10 айында) 164,1 миллиард сом болды, бұл 3,7 миллиард сом профицит. (2020 жылдың тиісті кезеңінде бюджет тапшылығы 16 млрд сомды құрады).

2020 жылғы 1 қаңтарда Қырғыз Республикасының жаңа Салық кодексі әзірленіп, қабылданды және күшіне енді. Бизнес көлеңкелі және бейресми экономикадан шығады деп күтілуде.

Экономиканы көлеңкеден шығару туралы ұсыныстармен бірнеше зерттеулер жүргізілді, бұл шамамен 20-25% құрайды және оны көптеген жұмысшылар мен жұмыс берушілер үшін ресми етеді.¹⁶ Көлеңкелі кәсіпкерлердің 64 пайызын алып тастау мемлекет бюджетіне түсетін түсімдерді ұлғайтады.

Жеке бизнесті қолдау үшін ірі компаниялар өз өнімдерін шағын бизнеске (әсіресе мейрамхана индустриясында) тегін жеткізді. Ірі компаниялардың бұл қосымша көмегі шағын бизнес субъектілері үшін қосымша капиталды үнемдеуге көмектесті.

Кейбір тігін фабрикалары өз өндірісін бір реттік маскалар мен бір реттік жеке қорғаныс костюмдерін тігуге бағыттады. Сонымен қатар, осы мақсатта жаңа зауыттар ашылды. Бұл өндірістің болжамды қуаты жылына шамамен 100 миллион масканы құрайды. Шағын тігін фабрикалары дамыған маскалар шығара бастады.

Ақпараттық технологиялар саласында бөлшек сауда үшін білім беру платформалары мен электрондық коммерцияны орнатуға көмектесетін көптеген жұмыс орындары мен жұмыстар құрылды.

Ішкі және халықаралық жеткізу қызметтері үлкен сұранысқа ие болды және логистикалық бизнеске жаңа бастама берілді.

Қырғызстан туризмге өз шекараларын ашқан және кез-келген шектеусіз, бірақ COVID-19 инфекциясының таралуын болдырмау үшін белгілі бір ережелерді сақтай отырып, елге кіруге рұқсат берген ТҮРКПА-ға мүше мемлекеттердің бірі болды. Жаңа жағдайлар елдегі туризм секторын халықаралық бағыттан ішкі бағытқа қайта бағыттағанымен осылай болды.

¹⁶ Доктор Қанат Тілекеев, 2021 жылғы маусым - <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/bischkek/18023.pdf>

Қырғызстанның 2019-2023 жылдарға арналған Цифрлық стратегиясына сәйкес құқықтық құжаттар қабылданды және олардың бірі «Электрондық сауда туралы» Заң болып табылады. Сонымен қатар, Үкімет құрылымдары мен Парламент «Цифрлық кодексті» әзірлеу және қабылдау бойынша жұмыс істеуде.

Цифрландыруды дамыту ел экономикасы үшін сын-тегеурін және пайда болып табылады. Бұл процеске қосқан үлесі мен қол жеткізілген прогресі Қырғызстан экономикасы мен ШОБ-ке нарықта неғұрлым бәсекеге қабілетті болуға және ұлттық экономиканы қорғаудағы қажеттіліктерді қанағаттандыруға көмектеседі.

2021 жылдың соңында 2022-2026 жылдарға арналған әйелдер кәсіпкерлігін қолдау және дамыту бағдарламасы қабылданды. Бағдарламаны іске асыру қаржы ресурстарына қолжетімділікті, бизнесті жүргізу бойынша оқыту курстарын және кәсіпкер әйелдердің санын кеңейтуге жәрдемдесуді қамтиды. Кәсіпкер әйелдер қауымдастығы осы бағдарлама аясында елдің барлық аймақтарында, әсіресе ауылдық жерлерде ақпараттық науқан бастады.

ТҮРКИЯ

Шағын және орта бизнес Түркиядағы барлық кәсіпорындардың 91,9% құрайды. 2020 жылдың ортасында Түркияда шағын және орта кәсіпкерлік субъектілерінің саны шамамен 2 млн субъектіге жетті.

Түркияның Сауда палаталары мен тауар биржалары одағының (СПТБО) бағалауына сәйкес, қазіргі уақытта шағын және орта бизнестің үлесі ЖІӨ-нің 62%-ына жетті және ол өсіп, ірі өндіріске енеді деп болжануда.

СПТБО мәліметтері бойынша, елдегі шағын және орта бизнестің жалпы айналымы шамамен 645 млрд АҚШ доллары деңгейінде қалып отыр.

Шағын және орта бизнестің үлесіне елдегі жұмыспен қамтылғандардың жалпы санының шамамен 74%-ы тиесілі.

Жабылған және банкротқа ұшыраған ШОБ нақты саны туралы деректер жоқ, бірақ бұқаралық ақпарат құралдарындағы ақпаратқа сәйкес 2020 жылы да, 2021 жылы да 200 000 ШОБ субъектілерінің жабылуы туралы айтылады. Елдегі 3,2 млн¹⁷ шағын және орта кәсіпорындардың жалпы белсенділігімен салыстырғанда, бұл барлық шағын және орта кәсіпорындардың шамамен 6,3%-ын құрайды.

¹⁷ <https://www.tobb.org.tr/KobiArastirma/Documents/SMEs%20of%20Turkey%20Report%202020.pdf>

Жабылу себептері әртүрлі болуы мүмкін: басқара алмаудан кездейсоқ жабылуға дейін.

Түркия Үкіметі COVID-19 пандемия кезінде экономикасын қолдау үшін ЖІӨ-нің 19%-ға дейін қаржылық көмек бөлді.

Денсаулық сақтау және гигиена құралдарын шығаратын COVID-19 өршуіне байланысты шағын және орта бизнеске мемлекеттік қаржылық қолдау көрсетілді.

Сонымен қатар, Түркияның Индустрия және технологиялар министрлігі пандемияға реакция ретінде БҰҰДБ-мен бірлесіп, пандемиядан туындаған экономикалық проблемаларды анықтау және жою мақсатында жобаларды (2020-2021 жылдары) жүзеге асырды. Жобаларға өңірлер бойынша экономиканың 25 осал секторын зерттеу, талдау есебін дайындау, дағдарысты жеңу үшін кадрлардың әлеуетін арттыру үшін ШОБ-тың техникалық мүмкіндіктерін дамыту, бизнесті цифрландыру бойынша бизнесті дамыту қызметтерін көрсету қамтылды және 530 кәсіпорын осы қызметтерге цифрландыру және кеңес беру арқылы қосылды.

Бизнестегі және күнделікті өмірдегі цифрландыру елді цифрлық трансформация индексі 2019 жылмен салыстырғанда 2020 жылы 2,94-тен 3,06-ға дейін арттыруға әкелді.

Пандемия және жаңа жағдайлар кезінде бизнесті жүргізудегі екпін электрондық коммерцияны кеңінен енгізуге және ол үшін цифрлық платформаларды пайдалануға баса назар аударылды. *(электрондық коммерцияның өсімі 2020 жылы 66%-ды – 32 млрд АҚШ долларын құрап, 2019 жылмен салыстырғанда 52%-ға жуық өсті)*¹⁸. Түркия Үкіметі цифрландыру процесін, әсіресе өңдеу өнеркәсібінде дамыту жөніндегі 700-ге жуық жобаны қолдауға 274 млн түрік лирасын (шамамен 39 млн АҚШ доллары) бөлді, өйткені оған елдің бүкіл экономикасының 1/3-і тиесілі.

Электрондық коммерция секторының 2020 жылы шамамен 50%-ға кеңеюі және 2021 жылдың бірінші жартысында оның 75%-ға өсуі электрондық коммерция секторына орта есеппен 10 миллиард түрік лирасын (шамамен 1,4 миллиард АҚШ доллары) инвестиция салуына әкелді.

Бұл Түркияда көтерме саудадан бастап жаһандық энергетикалық жүйеде аналитикалық құралдары бар платформаға дейін жаңа стартаптарды енгізуге әкелді.

¹⁸ Xinhua.net: Қорытынды: Түркияның электрондық коммерция секторы COVID-19 пандемиясы жағдайында жаңа биіктерге жетті - <https://inlnk.ru/yOK6j7>

Пандемия кезінде ІТ-технологиялар мен қашықтықтағы жұмыстарды пайдаланатын мұндай инновациялық тәсіл инвестицияларға, жаңа жұмыс орындарына мүмкіндік береді, экономикаға оң өзгерістер әкеледі.

Жоғарыда аталған барлық шаралар және басқалары Түркия экономикасының өсуіне әкелді. Ал Түркия Статистикалық институтының (ТСИ) мәліметтері бойынша, елдің ЖІӨ 2021 жылы 11%-ға өсті (қазіргі бағамен).¹⁹

Экономиканы цифрландыруда, әсіресе, АКТ-ның ұйым модельдеріне ықпалының артуы байқалады²⁰ және бұл бизнес өнімділігінің өсуіне ықпал ететін басқару процесіне заманауи цифрлық технологияларды енгізу көрсеткіші болып табылады.

Түркияның мемлекеттік органдары, атап айтқанда, Шағын және орта кәсіпкерлікті дамыту және қолдау басқармасы (ШОҚДҚБ) шағын және микробизнестерге жедел көмек көрсетуді жеңілдету үшін бағдарламалар әзірледі. Іске асырылып жатқан бағдарламалар аясында, әсіресе, өндіріс салаларында бар жұмыс орындарын сақтап қалу ғана емес, сонымен бірге жұмыспен қамтудың өсуі де көзделуде²¹.

Әйелдер кәсіпкерлігін қолдау мемлекеттік бағдарламалар аясында да маңызды орын алады және әйелдер басқаратын шағын және орта бизнес субъектілері мемлекеттен 40% қосымша қаржылық қолдау алады.²²

Үкіметтің Түркиядағы шағын және орта бизнестің дамуын қолдау жөніндегі күш-жігерін қалпына келтіру бизнестің мемлекеттік сектормен және арнайы агенттіктермен тығыз ынтымақтастығына байланысты, олар тек қаржылық қолдау ғана емес, сонымен қатар бизнесті басқару бойынша кеңес береді.

ШОБ-тың инновациялық белсенділігі, әдетте, мемлекет тарапынан қаржылық және консультативтік қолдаудың тұрақтылығына байланысты. Тұрақтылықты қамтамасыз ету – даму мен экономикалық өсудің кепілі.

¹⁹ <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Quarterly-Gross-Domestic-Product-Quarter-IV:-October-December.-2021-45548>

²⁰ <https://www.tubisad.org.tr/en/news/detail/TUBISAD-announces-Turkeys-digitalization-grade/132/2800/0>

²¹ ШОҚДҚБ - <https://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/detay/7579/proje-ozeti>

²² ШОҚДҚБ - <https://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/destekdetay/1233/kobi-finansman-destek-programi>

III. ҚОРЫТЫНДЫ

Көптеген елдер, соның ішінде ТҮРКПА-ға мүше мемлекеттер пандемия дағдарысын болдырмау және өз мемлекеттерінің экономикасын қолдау үшін халықаралық валюта қорынан (ХВҚ) және Дүниежүзілік банктен (ДБ) қаржылық қолдау алды. Тек ХВҚ мүше мемлекеттерге 110 млрд. АҚШ доллары көлемінде төтенше қаржылық қолдау бөлді.

Карантин мен шекаралардың жабылуы мемлекеттерге, әсіресе дамушы елдерге, олардың әлсіздігін және тауарлар импортына қатты тәуелділігін көрсетті. Бұл жағдайлар елдерді экономикалық саясатты қайта қарастыруға итермеледі.

Пандемия қолданыстағы өндірістерді ішкі қажеттіліктерді қанағаттандыру үшін өз бизнестерін қайта құруға итермеледі. Бұл шағын және орта бизнес саласындағы импортты алмастыру үшін қажетті шарт болып табылады.

Мемлекеттің кәсіпкерлікке және оның субъектілеріне нақты мақсатты қолдау көрсетуі оның нақты оң нәтижелеріне кепілдік береді. Кәсіпкерлікті шағын несиелермен қолдау және өндірілген өнімді өткізудің логистикалық тізбегін құру және оның экспортқа шығуы мемлекеттер экономикасының микро және макроэкономикалық көрсеткіштерін арттырады.

Жергілікті жерлерде тиісті инфрақұрылым мен қызметтердің болмауы елдердегі туристік әлеуеттің дамуын бәсеңдетеді.

Пандемия және оның салдары ішкі нарыққа бағытталған цифрландыру процестері мен экономикалық қызметті алға тартты.

Ұлттық заңнамаға енгізілген түзетулер мен өзгерістер бизнес жүргізуді оңайлату жөніндегі шараларды бір реттік емес, тұрақты негізде қабылдауға болатынын көрсетеді. Бизнес үшін неғұрлым жеңілдік болса, соғұрлым бизнес көлеңкеден шығады, демек бюджетке түсетін түсімдер көп болады.

Электрондық сауданың өсуі байқалады, бұл барлық қатысушылардың құқықтары мен мүдделерін қорғау, жауапкершілігін қамтамасыз ету үшін Үкімет тарапынан тиісті реакцияны талап етеді.

Пандемиядан кейінгі экономика мен бизнестің дамуы 4.0 Өнеркәсіптік Революциясымен байланысты. Жаңа технологиялар, заманауи цифрлық коммуникациялар мен қызметтер бизнес-процестің тиімділігін арттыруға, экономикадағы сыбайлас жемқорлық деңгейін

төмендетуге, экономиканы цифрландыруға және автоматтандыруға мүмкіндік береді.